

השפה הספרותית א

פתיחה

הנושא שאני רוצה לדבר עליו הוא הספרות אצל הרב, המדע הספרותי, הסגנון הספרותי. נתחיל דווקא ממקור באורות התשובה, שהוא הרקע לדברים שאני רוצה להגיד.

תפלה וצעקה ותשובה מעמקא דלבא, והתגלותה בפועל על המעשים בתקונם, מוכרחת להיות מוקדמת לכל הופעת אור השגה עליונה, ואי אפשר לספרות חשובה באמת להיוולד ולהופיע באור של חיים בעולם כי אם על ידי התגלותו של אור התשובה, המחדשת פני תבל כולה.

אמנם מופיע הוא נגהה של הספרות העתידה בהתנוצצות הדעת שקודמת לאור התשובה, והדעת ממלאה את הכח הרוחני בחופש גמור ודרור עליון נעלה המביא לתשובה השלמה, המושכת אחריה גאולה, אחרי שבאה כבר הסליחה, הפנימית והחיצונית, ורפואה וכלכלה וקבוץ גלויות והשבת כח לשופטים ויועצים, יסודי הספרות ומיסדיה, מתאמצת לבא, והרשעה מתכננת, והצדק מתעלה, ולב האומה מתחיל לדפוק בעז חייו לירושלים, וצמיחת נזר ממלכה שלמה מופיעה, וכל חפץ לב מתמלא בתפלת ישרים, המלאה רצון חי העולמים,

אשר הוא שח ויהי. (אורות התשובה, פרק י, יא)

אפשר לומר שיש בפסקה הזו שני מהלכים. המהלך הראשון הוא המהלך השלם: הוא מדבר על הכוח של הספרות, שהיא יכולה לחדש פני תבל. אבל הספרות לא יכולה להופיע בלי אור התשובה, ובשביל שאור התשובה יגיע מוכרחים להקדים, תפילה, צעקה ותשובה מעומקא דליבא – באופן שהם משפיעים על הצד המעשי. הביטוי 'מחדשת פני תבל', נסוב על הספרות, שזה בעצם הנושא שלנו, אבל עכשיו אנחנו עדיין בהקדמה.

המהלך השני הוא 'נוגהה של הספרות'. המצב כרגע הוא שאין תשובה מלאה, וממילא גם הספרות לא כל כך שלמה, בגלל שבלי תשובה – אין ספרות. לכן יש רק נוגהה של ספרות. הנוגהה של הספרות מתנוצץ **בדעת**, משמע שיש קשר בין הדעת לבין נוגהה של הספרות. הדרך בה אנחנו יכולים לגעת קצת באור של הספרות הוא על ידי הדעת.

בדרך כלל בספרי הפנימיות הנוגה הוא קליפה, אפילו קליפה קשה מאוד, כמו 'ערלה' שצריך לזרוק אותה. אבל נוגה יכול להיות גם כמו 'נטע רבעי', שבעצם אפשר להתקדש ולהגיע לאוכלו בירושלים. הרב משתמש בביטוי 'אורות נגוהים'¹, אורות נגוהים הם אור שאיתו מודדים את העולמות היותר עליונים.

בכל מקרה, משמע שהכוונה בנוגהה של הספרות היא, לאור מאוד חלש. אם נלך קצת לכיוון שהנוגה הוא קליפה, אז אפשר לומר שהוא אור שמעורב בו טוב ורע. לא חייבים לקרוא לו קליפה, אפשר לקרוא לו 'מימד', מימד בו מעורבים טוב ורע.

'מופיע הוא נגהה של הספרות העתידה בהתנוצצות הדעת... והדעת ממלאה את הכח הרוחני בחופש גמור... המביא לתשובה השלמה, המושכת אחריה גאולה'. נגהה של הספרות קודם לכל המהלך, הוא יביא את התשובה ואת הגאולה ובסוף את הספרות במלואה.

הביטוי 'סודי הספרות ומיסדיה' הוא לא כל כך ברור כאן. יכול להיות שכל הממדים שהוא מתאר: 'גאולה', 'רפואה', 'כלכלה', 'קִיבוץ גלויות', הם מיסדי הספרות.

אם נסכם, אנחנו פוגשים את הספרות פעמיים: פעם אחת באור הנוגה שלה, שהוא קשור לדעת. הדעת היא נוגהה של הספרות, שמעורב בה טוב ורע. ופעם שניה אנחנו פוגשים את הספרות בסוף, בתור ספרות ממש, שהיא תוצר של תפילה, צעקה ותשובה. הרב מסיים בביטוי מעניין: 'אשר הוא שח ויהי'.

צעקה

עוד נושא חשוב שנמצא בפרק הזה הוא 'הצעקה'. הצעקה קשורה לספרות, שהיא מחדשת פני תבל.

צעקה היא לא דבר פשוט, לא תמיד אדם צועק, וגם לא תמיד טוב לצעוק. הצעקה מבטאת איזושהי קריאה לה'. אצל הרב, הקרבה אל הקב"ה היא מוחלטת והכלי שלה הוא הקריאה לה', 'קרוב ה' לכל קוראיו, לכל אשר יקראוהו באמת'². הקריאה מחברת בין האדם לבין הקב"ה באופן מיידי ומוחלט. בלי שום צורך בפמליה של מעלה, ובלי צורך במתווכים. מספיק דבר אחד, לקרוא לקב"ה. ברגע שקוראים אליו הוא קרוב ברמה כזו שהוא ממלא

¹ למשל בעין איה שבת, פרק תשיעי, צו.

² תהילים, קמה. עיין גם בעולת ראייה א, עמ' מט, 'מנת כוסי ביום אקרא; עולת ראייה ב, עמ' עח, 'קראני'.

את העולמות, לא בשיטה החסידית אלא בשיטה של ר' חיים מוולוז'ין. הוא נמצא בכל מקום, ברגע שקוראים אליו.

אבל צעקה היא משהו הרבה יותר חריף מקריאה, משהו שמתאר מצוקה.

הפלגים יבלי המים של החיים העליונים של הנשמה הטהורה, במעמקים הם זורמים, במעמקי הטבע הגופני ובתחתית הבשר והדם הנם הומים ורועשים, אמנם מתפרצים הם אל על, צועקים ובוכים, מתנוודים וקובלים, מתאמצים ומתפתלים הם באין הרף לעלות אל הרום, להגלות בצורה מאירה חיה חיים שלמים, מלאים זיו הוד ופאר הדרת גבורת קדשי קדשים.

אשרי האיש, השומע את קול נשמתו מתוך מעמקיו, ואשרי העם המאזין את הד הקול של הנשמה הכללית שלו, איך היא מתגעשת מתוך מעמקיה, ואשרי המקשיב הטהור אשר יקשיב את בת הקול של כל היצור הקורא מתוך מעמקיו להתגלות בהירה עליונה, טהורה וקדושה, אורו של משיח נתון בכלאי היסורים של עמקי העמקים. (אורות, ישראל

ותחיתו, פרק לב)

יש כאן יבלי מים של החיים העליונים, שהם זורמים במעמקים – מעמקי הטבע הגופני. צריך להבין את מה שהרב אומר כאן, מצד אחד הוא מדבר על החיים העליונים של הנשמה הטהורה, מצד שני הוא מדבר על הטבע הגופני בתחתית הבשר והדם. האם מדובר על חיים עליונים או על טבע?

כשהוא אומר שהם מתפרצים אל על, משמע שהם במצוקה. אמנם זו הנשמה, אבל היא נמצאת בגוף, לכן יש לה מצוקה. עכשיו מגיע הביטוי, 'צועקים ובוכים'. מה זו הצעקה הזו, מאיפה היא באה?

גם בהמשך, כאשר האדם שומע את קול נשמתו – מתוך מעמקיו. גם זו סתירה, מצד אחד קול הנשמה, אבל היא נתונה בתוך מעמקיו, משמע שזה הבשר.

משמע שיש יסוד נשמי שנמצא בתוך המעמקים והוא צועק. משמע שהוא דורש תשובה: 'מתאמצים ומתפתלים הם באין הרף לעלות אל הרום, להגלות בצורה מאירה חיה חיים שלמים'. בהמשך הרב מדבר גם על רחל שמיאנה להתנחם, משמע שיש מצוקה והיא לא רוצה להתנחם.

אז אנחנו צריכים להסביר מהי הצעקה הזו? ראינו אותה כאן, וראינו אותה כתנאי לתשובה, שהיא קשורה גם לספרות. בהמשך נחזור אליה.

שיגעון

המקור הבא נמצא במזמור 'לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך'. (תהילים, פרק לד).

דוד המלך לא כל כך הבין בשביל מה הקב"ה ברא את השיגעון, אז אמר לו הקב"ה אתה עוד תרצה את השיגעון, והנה בברחו מפני אבימלך הוא נצרך לשיגעון.³ אפשר להגיד שזו שירה על השיגעון.

שירה מיוחדת צריכה להאמר ברוח הקודש על הרוממות של החכמה האלהית, והתעלותה מעל לכל מה שקורא האדם, וכל נברא, שכל וחכמה, וחדירתה של החכמה העליונה לכל סדרי המעשים כולם, עד שאין לחלק נגדה בין מה שאנו קוראים חכמה, ובין מה שאנו קורין היפוכה, ושלילת כל שכל, עד השלילה היותר תחתונה, של חסרון הדעת לגמרי, עד אשר מזמור שיר צריך להאמר על מפלאות תמים דעים, שאנו רואים שנעשות לפעמים גם על ידי דברים שהם ממש לגמרי היפוך השכל והיפוך ההגיון. ועל זה אמר הכתוב: 'לו עצה ותושיה, לו שוגג ומשגה'. (עזרת ראייה ב, עמ' סא).

הרב מתאר את השיגעון בצורה חיובית: זו שירה על החכמה האלוהית המתעלה מכל מה שאדם קורא לו שכל וחכמה. לאיזה אדם הוא מתכוון? יכול להיות שכל אדם, גם אדם של תורה. בהמשך הוא מביא את הפסוק, 'לו עצה ותושיה', 'עצה ותושיה' הם מה שהחכם רואה, אבל המשך הפסוק הוא 'לו שוגג ומשגה', כלומר המזמור הזה מדבר גם על הדברים שהחכם לא מבין אותם.

ומזה אנו באים להכרה גם ביחס להערכים של טוב ושל רע, שאי אפשר כלל לומר במובן החלטי, שמה שאנו מכירים לטוב הוא טוב, וההיפוך שלו הוא רע, מפני שכשם שהחכמה העליונה, שבה ורק בה אור האמת מופיע, היא עומדת למעלה מכל ערכי חכמה שלנו, עד שאין הבדל

³ מדרש תהלים (שוחר טוב, בוכר), מזמור לד. 'את הכל עשה יפה בעתו – כל מה שעשה הקדוש ברוך הוא לעולמו עשה יפה. אמר דוד להקב"ה, כל מה שעשית יפה עשית, חוץ מן השטות הזה. אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבוננו של עולם, מה הנאה יש לעולם מן השטות הזו, שאדם מהלך בשוק ומקרע כסותו, והתינוקות רצין אחריו ומשחקין עליו, זה נאה לפניך? אמר ליה הקדוש ברוך הוא, על שטות אתה קורא תגר, חייך שתצטרך לה'.

לגבה בין היחש של חכמה והיפוך החכמה במדותינו, ככה לגבי הטוב העליון, שהוא תוכן אחד עם החכמה העליונה, אין הפרש כלל בין אלה הענינים, שאנחנו נוכל לקראת אותם טוב, ובין מה שאנו קוראים אותם היפוך הטוב, כי הכל הוא טוב ולטוב. (שם).

אדם צריך להודות על הרעה כשם שהוא מודה על הטובה. למה? בגלל שאדם לא יודע מהו טוב ומהו רע, מה שנראה לו טוב, לא בטוח שהוא טוב, ומה שנראה לו רע, לא בטוח שהוא רע. אז המזמור הזה מדבר גם על מה שמעבר לשכל, וגם על מה שהוא מעבר למה שאנחנו קוראים טוב. לא רק ביחס לחכמה האנושית, אלא גם ביחס לחכמה תורנית.

בהמשך המזמור מופיעה הצעקה: 'פני ה', בעושי רע, להכרית מארץ זכרם. צעקו וה' שמע, ומכל צרותם הצילם. קרוב ה', לנשברי לב, ואת דכאי רוח יושיע'.

פני ה', בעושי רע, להכרית מארץ זכרם. השם יתברך יצר את עולמיו ומנהיגם לתכלית השלמתם ועילויים. ההנהגה הזאת, שהיא לפנינו, ולא לאחר, לצד ההשתלמות ולא לצד ההתחסרות, היא נקראת פני ד'. ומתוך המהלך של ההשלמה ההולך ומרחף בהויה כולה מאת פני ד', הרי עושי רע, העסוקים לחסר את ההויה במעשיהם המקולקלים, הרי הם הולכים ונכרתים בבחינת הרישום שלהם. (עולת ראייה ב, עמ' סז).

במילים שלנו, אפשר להגיד שהקב"ה מביא אורות, והוא מצפה שיהיה להם כלים. זו הכוונה שהקב"ה יצר את עולמיו ומנהיגם לתכלית השלמתם ועילויים. כלומר, כל האורות שיש כאן וכל התהליכים שקוראים, הם על מנת להגיע למטרה. זה נקרא 'פני ה'.

אבל יש את 'עושי רע'. מי הם 'עושי רע'? הם אלו ש'עסוקים לחסר את ההויה במעשיהם המקולקלים'. ההויה כולה בנויה ליצירה, ההויה כולה בנויה להופיע אורות – הקב"ה רוצה שלאורות שלו יהיו ביטויים, שהם יצמיחו חיים – והאיש הזה לוקח את האורות האלו ומקלקל אותם. לכן פני ה' בעושי רע. הקב"ה הולך להכרית אותו. ואז באה צעקה. מי זה שצועק? עושי רע(!), אותם האנשים שמשחיתים את ההויה(!).

צעקו וה' שמע, ומכל צרותם הצילם. אף על פי שירדו עושי הרע למדרגה ירודה של השחתה וקלקול, שזכר הרושם של החסרון, הקשור בתוכן של עשיית הרע הרי הוא מצר את הויתם, את אותה הנקודה המציאותית שבנפשם, שירדה על ידי מעשיהם הרעים לתחתית המעמד,

עד שצרות והעדרים דוחקים סובבים ועוקצים אותה, והיא מתענה על ידי מגעם, ודחיפתם שדוחפים אותה, נגד שאיפתה העליונות, האצורה בה מראשית הוייתה, בכל זאת כאשר אך צעקו, והם מעירים על ידי הצעקה בקרבם את הנקודה המאירה והטובה, שנשארה בהכרח במעמקי הנפש, כחה של הצעקה, שהיא באה מתוך הרושם העמוק של תשוקת התשובה, הוא כל כך יפה, עד שהאורה הפנימית של השלמות העליונה, הנובעת מהמעין האלהי, שהנפש חוצבה ממנו, מתפתחת, והאור הפנימי מתחיל להיות זורח ומופיע חיים עליונים על הנפש, היורדה והשקועה במעמק החטא והמעשים הרעים, וכל רשמי זכרונותיהם המעוותים, וד' שמע, ומיד מתחדשים לבריה חדשה.

מדובר כאן על אנשים שהם משחיתים ומקלקלים. כאשר הרב כותב ש'הרי הוא מצר את הוייתם, את אותה הנקודה המציאותית שבנפשם', הכוונה היא שהקב"ה כורת אותם. ובכל זאת כאשר הם צועקים, מיד הם מתחדשים לבריה חדשה.

יוצא שהצעקה באה מאורות שאין להם כלים, מאורות נשחתים – זה הפוך מהיצירה האלוקית.

תבינו את הבעייתיות שיש כאן. היצירה האלוקית היא להופיע אורות שיש להם כלים, הקב"ה ברא את העולם ליצירה, אבל פה אין יצירה, לכן 'פני ה' בעושי רע'. והאנשים האלו הם אלו שצועקים, הם צועקים מתוך מעמקי התהום שבה הם נמצאים.⁴

צריך גם להבין איך כל זה קשור לישראל ותחיתו. הרי הנושא של ישראל ותחיתו הוא הגאולה, אז למה את הפרק האחרון בחיבור הזה, הוא מסיים עם הצעקה.

קרוב ה', לנשברי לב, ואת דכאי רוח יושיע. הצעקה, הבאה מתוך הדכאות הנפשית, אחרי השיקוע היותר נורא במעשים רעים, של עושי הרע, היא משברת את התכונה המזגית של הברש... ותיכף על-ידי השברון הזה, כבר נסתלקה המחיצה, המרחקת את האדם מאור פני ד', וקרבת ד' באה אליו. קרוב ד' לנשברי לב.

⁴ גם בספר ראשית חכמה (פרק יז), הוא אומר שלאנשים שאין להם תשובה, יש יכולת לצעוק: 'אבל צעקו וחזרו בתשובה... הצעקה למעלה מתשובה תתאה... עד תשובה עילאה...'.
6

הקב"ה הכי קרוב לאדם – לא צריך שום מתווך ולא צריך שום מעלה, בשביל להיות קרוב לקב"ה. לכן לא משנה היכן אדם נמצא, ברגע שהוא קורא לה' ובייחוד אם הוא צועק – מיד הוא מתקרב.

משמע שהצעקה באה ממקום שיש בו מועקה גדולה, אולי חיסרון נוראי. תחשבו – פני ה' בעושי רע, הקב"ה מכרית אותם, אלו יסורים נוראיים. אבל כשאדם צועק, מיד מתחדשת בו בריה חדשה. הרב מדגיש את שזה קורה תיכף ומיד.

שבירת הכלים

בהמשך אותו פרק מופיע פסוק נוסף: 'שומר כל עצמותיו, אחת מהנה לא נשברה'.

הפסוק הזה מתאר משהו מאוד פנימי. לעם ישראל היו שבעה רועים, כל אחד בחר לעצמו מידה, ודוד בחר את מידת המלכות. יכול להיות שדוד היה אחרון, ולכן הוא נשאר עם המידה האחרונה שאף אחד לא רוצה לקחת. על המידה הזו נאמר 'אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה'⁵, כלומר, זו האבן שהרועים לא רצו לקחת, אותה דוד לקח, והיא תהיה אבן הראשה, ממנה הכל הולך להיבנות מחדש.

כבר בהתחלה, מיד כשדוד זכה במידה הזאת, קרה לו משהו נפלא. לכל שאר הרועים קרתה תקלה גדולה מאוד – הם התפרקו. בגלל שהיו להם כל כך הרבה אורות, כולם נשברו ומתו, הם לא הצליחו להחזיק מעמד. אבל דוד לא מת, לא רק שהוא לא מת, אלא גם אף אחת מהעצמות שלו לא נשברה. הסיבה שדוד לא נשבר, היא בזכות שהוא לקח את המידה הזאת שעליה מדובר כאן. משמע שאולי כן קרה לו משהו, אולי הוא נמעך ונפצע, אבל העצמות שלו, המהויות, העצמות, נשארה עומדת איתן.

דוד

נסכם את מה שראינו במזמור הזה. המזמור הזה הוא שירה על שגעון. אפשר להגיד שזה לא דבר כל כך גדול: בסך הכל דוד אומר שהוא לא הבין מה זה להיות משוגע, עכשיו הוא מבין, כיוון שה' עשה לו טובה והוא ניצל בזכות השיגעון. קל לדבר על זה, אבל אם ננסה לתרגל רוחנית מה זה להיות משוגע – זה נורא ואיום. יש כאן דבר שהוא מעבר למה שאדם קורא לו חכמה. תבינו מה זה אומר: כאשר יש משהו שאני לא יכול להכיל, אני צריך כלי בשביל שאוכל להכיל אותו, הכלי הזה הוא החכמה. אבל השיגעון הוא מעבר לחכמה, לא רק החכמה שלי, אלא גם החכמה של התורה, אז אין שום יכולת להכיל אותו. גם הטוב

⁵ תהילים, פרק קיח, כב.

שמתואר כאן הוא מעבר ליכולת של האדם לשאת אותו. אין הכוונה דווקא שקרתה לאדם קטסטרופה, אלא כמו שהחכמה היא מעבר ליכולת של האדם, גם הטוב הוא מעבר ליכולת של האדם. אלו אורות בלי כלים, אורות בלי כלים לא באים לידי בניה, הם באים לידי הרס וחורבן. אז אפשר להתחיל להבין את גודל הקטסטרופה. זה לא רק לא־נעים, זה שברים גדולים, ייאוש גדול, חדלון, התמוטטות והתפרקות. אבל יש אפשרות להציל את זה – על ידי הצעקה.

ראינו גם את הפרק האחרון של ישראל ותחיתו, שם נמצא לב ליבה של התורה של הרב. גם שם הרב מדבר על הצעקה, והוא גם מקשר את זה לרחל. 'רחל מבכה על בניה, מאנה להנחם'. רחל היא ההצלה של כל הצעקות האלו. רחל היא כלי שיכול להשיג את כל השיגעון שבעולם, ובמקום שהדברים יתפרקו ויהרסו, היא לוקחת את הכלים האלו ומצילה אותם.

הדברים שאנחנו מדברים עליהם, הם פלא פלאים. מי שחושב שהוא מבין אותם, יש לו טעות, בגלל שזה בכלל לא מובן.

יש מקור נוסף שהרב מדבר על אורות שאין להם כלים. כאשר אדם מניח תפילין, הוא נמצא בספק האם לברך 'על מצוות תפילין'. ההלכה לפי מנהג הרמ"א שאדם מברך למרות הספק. זה לא דבר פשוט לברך במקום של ספק, הרי זו ספק ברכה לבטלה – אלו אורות שלא בטוח שיהיו להם כלים. כדי להציל את הברכה הזו, אומרים 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'. השם של המלכות, הוא הכלי שיכול לקבל את האורות האלו.

אבל למה להיכנס לכתחילה לספק? 'ברוך שם כבוד מלכותו' זה טוב למקרה של דיעבד, לא כאן, כאן זה לכתחילה. הנקודה היא שיש משהו גדול מאוד בבחינה הזאת של הספק. הספק והשיגעון יוצרים שבר גדול, אדם נופל למחשכים, אבל אז נוצר הצורך לצעקה, והוא יוצר תהליך תשובה מיוחד. כל זה קשור לשירה על השיגעון.

נסכם שיש כאן שני נושאים. נושא אחד הוא הצעקה, איך שהיא הצעקה בונה את התשובה, ואיך שהתשובה בונה את הספרות. נושא שני הוא הדעת, שהיא הנוגה של כל המימד הזה, היא קודמת לתשובה, והיא מתעסקת באורות של טוב ורע המעורבים ביחד.

אומרים שהרב זצ"ל היה נחמד, הוא אמנם כותב בלשון יפה, אבל אולי זה רק כדי שלא ניבהל. הרב מתאר כאן משהו חריף מאוד וחזק, הוא מדבר על כלים שנשברים, על שגעון, על שיש דברים שאנחנו לא יכולים להבין. אלו דברים של מוסר וערכיות, אנחנו לא יכולים

להבין אותם. כשיש דברים שאנחנו לא יכולים להבין, אבל אנחנו חיים איתם, אז דברים נשברים ונהרסים. עכשיו צריך ללכת לבנות אותם מחדש, הדרך לבנות אותם מחדש היא השירה על השיגעון.

דוד עצמו היה במקום הקשה הזה, הוא נעשה משוגע, וניצל. היה לו משהו שהציל אותו, על זה הוא כתב את השירה.

מחוץ למחנה

הנושא שלנו הוא הספרות. סיפור הוא סוג של ספרות. רבי נחמן אומר שלסיפורים שלו יש כוח לתקן. אני רוצה להביא כמה סיפורים, אולי גם נצליח להבין מהו הכוח שיש בסיפור לתקן.

תתארו לכם תחושה של חבורת חוזרים בתשובה ברסלברים. הם נותנים משל שמתאר את התחושה שלהם. המשל די מוכר, מדובר על פרות יפות ושמנות, שהפרות הרזות באות ואוכלות אותן. הקטסטרופה הייתה שהפרות הרזות לא השימנו בכלל. הם התכוונו להגיד שהם באו ממקום שמן וטוב, הם הצטרפו לקהילה של הברסלברים השורשיים, והברסלברים אכלו אותם ולא השימנו בכלל. אלו נשאר ברסלברים שורשיים ואלו נהרסו כליל. לכן הם החליטו לעשות תשובה על תשובה, הם החליטו שיותר אין דבר כזה שפרות רזות יאכלו פרות שמנות ולא ישימנו בכלל.

אלו אנשים שהיו רחוקים, לצורך העניין מפא"יניקים, הם עברו הרבה תהליכים ובסוף חזרו בתשובה. ולאחר שהם חוזרים בתשובה משהו משתבש, לא הולך טוב. ואז הם אומרים, שבעצם להם יש מעלה, שאין אותה לכל מי שגדל בבית של תורה. מי שגדל בבית של תורה לא מסוגל להבין את המעלה שלהם. יש משהו בטענה שלהם, גם חז"ל אומרים 'במקום של בעלי תשובה גם צדיקים גמורים אינם עומדים'.⁶ ההסבר שלהם הוא שבעלי תשובה הם הרבה יותר גדולים.

יש בזה נקודה של מחשבה עמוקה. והנקודה הזו חוזרת על עצמה כמה פעמים בהיסטוריה של עם ישראל. אפשר לתת לזה עוד שתי דוגמאות בולטות, האחת היא יהדות ספרד, והשניה יהדות גרמניה.

⁶ סנהדרין, דף צט.

חלק גדול מיהדות ספרד, אלו שהיו אנוסים ואחר כך חזרו בתשובה, היו כאלו. הם חזרו בתשובה ובנו לעצמם חיים של תורה, אבל הם לא הצליחו להתאקלם לגמרי בתוך החיים של עם ישראל. אחד הפירות הבאשים של התופעה הזו הוא שפינוזה. כמובן שהיו גם הרבה דוגמאות חיוביות גדולות.

הדוגמא השניה היא יהדות גרמניה. יהדות גרמניה מאוד אהבה את יהדות ספרד, הם ראו בהם מודל לחיקוי. הנה, אלו אנשים כמו שאנחנו רוצים: גם דתיים, גם אנשי חול, גם יודעים שירה, גם רופאים ואנשי מדינה. יש קבוצה גדולה של חוזרים בתשובה כאלו.

יהדות גרמניה הייתה יהדות מתבוללת שלא הייתה קשורה לתורה, היא הייתה במצב גרוע מאוד, של התבוללות ושחיקה. אבל היו לה פתאום חוזרים בתשובה, לא דווקא מלאים, היו גם כאלה, אבל היו גם חוזרים בתשובה למחצה לשליש ולרביע. והם כתבו ויצרו וניתן להיחשף ליצירות שלהם.

מה שחשוב הוא העמדה שלהם, שיש בהם משהו יותר גדול מאלו שנולדו בתוך עולם של תורה. גם כיום יש תופעה כזו, אנשים שלומדם תורה ומחזירים אנשים בתשובה, והם לא רוצים להתקרב לתלמידים מקוריים של המערכת. ודאי שלא לרב זצ"ל, אבל גם לא לחב"ד וברסלב. הסיבה לכך היא מכיוון שהם יותר גדולים, יותר משוחררים ויותר חופשיים. זו הטענה שלהם.

דוגמא נוספת בולטת, היא כשר' נחמן היה באומן. היו לו שם תלמידים, כמו ר' נתן, אבל הייתה לו גם חבורה של אפיקורסים שהוא היה מסתובב איתם. ר' נתן כותב שהוא קצת קינא בהם, ור' נחמן אמר לו שהוא התלמיד האמיתי שלו. אבל יש אנשים היום שבאים לומר שלא, שבעצם האפיקורסים של ר' נחמן הם התלמידים האמיתיים שלו.

הנקודה היא שלפעמים אנשים שחווים חוויות של ניתוק וריחוק, אולי בדירות ואולי אפילו נטישה, כאשר בסוף הם חוזרים בתשובה איך שהוא, אז יש להם משהו עמוק שקרה בתוכם. אני מעלה את זה בתור שאלה – זו שאלה אמיתית.

יש לזה גם דוגמא שמופיעה בחז"ל⁷, על שני מצורעים שהיו מחוץ למחנה שכינה. מצורעים הם אנשים שצועקים, אנשים שהקב"ה הוציא אותם. 'פני ה' בעושי רע', ה' כרת אותם והם יצאו ממחנה שכינה. האנשים האלו, בגלל שהם מחוץ למחנה שכינה, הם רואים את כל מה שקרה במלחמות ארנון. הם רואים את מה שעם ישראל לא ראה,

⁷ ברכות, דף נד.:: עיין עין איה ברכות, פרק תשיעי, ו.

ואז הם באים לתוך מחנה ישראל ומספרים את מה שקרה, הם בעצם חוזרים בתשובה, ומלמדים את עם ישראל להגיד שירה. כתוב שם, שבגלל שהם מלמדים את ישראל להגיד שירה, יוצא נחל מקודש הקודשים ומטהר אותם.

רואים כאן מהלך של אנשים שבאו מרחוק, נפלטו מתוך מחנה ישראל, הם בעצם ראו את התרבות האנושית, ועכשיו הם באים לספר לעם ישראל את הכישלון של התרבות האנושית ועל ידי זה את הגדלות של התורה. הרבה פעמים החוזרים בתשובה יכולים לספר את זה. לא בהכרח, אבל הרבה פעמים. אפשר להגיד שזה נקרא להפוך את הזדון לזכות, לא תמיד זה מאה אחוז, יש בזה הרבה מדרגות.

החוזרים בתשובה האלו יוצרים וכותבים. והם מתארים תהליך שעובר עליהם מתוך שהם מתקרבים חזרה לעם ישראל. קורה להם משהו והם מספרים את זה. יכול להיות שזה קורה גם אצל כל אחד מאיתנו באופן אישי, אבל אני לא רוצה לדבר באופן אישי, אלא על תהליך. הרבה פעמים אלו אנשים מאוד מוכשרים. ומה שהם מתארים חשוב מאוד לכל מה שאנחנו רוצים להגיד בהמשך. בגלל שהם כביכול מתארים את הצעקה בצורה הכי טובה. (כמובן שיש גם חוזרים בתשובה מושלמים, שבאמת הופכים את הזדון לזכות, ואז באמת יכול להיות שאפילו צדיקים גמורים לא יכולים לעמוד במחיצתם, בגלל שהם באמת כל כך גדולים).

הגלגול

אני רוצה להתמקד באדם שאני מאוד מעריך, גלילי שחר. האיש הזה הוא פרופסור, במובן העמוק של המושג. הוא בעל ידע עצום, ולדעתי הוא גם חוזר בתשובה. הוא כתב ספר שנקרא 'גופים ושמות'. הספר הזה זעזע אותי מאוד. בספר הוא מתאר איך קוראים ספרות יהודית עכשווית, אבל הוא לא מזכיר כלל את הרב זצ"ל. הסיבה שהוא לא מזכיר את הרב, היא מכיוון שיש משהו בתורה של הרב שמפריע לו. כמובן שהוא מתחיל את הספר עם ר' נחמן ב'אבדת בת מלך', הפרק השני נקרא 'הקבצנים', ובכללי זה ספר ברסלברי במובן העמוק של המושג. ברסלברי, אבל אקדמי. הוא אדם מאוד עמוק, אין שם מילה אחת מיותרת.

אבל לפני שניגש אליו, נזכיר סופר יהודי שגם גלילי שחר מזכיר אותו – קפקא. גם קפקא הוא סוג של חוזר בתשובה, מאותם אנשים שדברנו עליהם, יהודים מתבוללים, שזועקים איזושהי אמת. הרבה יפנים וסינים רואים בקפקא נביא שלהם.

הסיפורים של קפקא מאוד קשים ומכאיבים. האמת שקשה לקרוא אותם. מלבד שהם מכאיבים ונוראיים, הם גם משעממים ואפרוריים. הוא רצה שהם יהיו משעממים, זה חלק מהענין, הכל שם מסובך.

הסיפור שאני רוצה להביא הוא סיפור קצר, 'הגלגול'. הוא קצר אז אפשר לקרוא אותו מהר ולהתרווח אחריו:

תתארו לעצמכם שבוקר אתם מתעוררים ופתאום אתם שרץ. יכול להיות שהרבה מאיתנו ככה קמים, בלילה הולכים הלכו לישון בתור אנשים מאוד חשובים, אחד עורך דין, האחר בנקאי, ראש ממשלה, שר, והנשמה מגיע לאורות העליונים, ובבוקר היא חוזרת לגוף ואז היא אומרת 'אוי ווי, איזה שרץ אני'.

עכשיו תתארו לכם את הבעיה, מעבר לבעיה הפיזית שמגרד לו שם בקצה הגוף והוא לא יודע איך להגיע לשם, ומעבר לכך שהוא לא יודע איך לצאת מהמיטה, יותר גרוע איך הוא מסתכל על עצמו? מה יגידו החברים? יש פה שרץ. התחושה הזו מאוד חשובה, בערך ככה מרגיש הצועק, שהוא שרץ. הוא קם בבוקר ואומר לעצמו 'אני שרץ'. נכון שהלכתי לישון בתור עורך דין, או אפילו רב, אבל עכשיו אני שרץ. פתאום אני יודע מי אני, הייתי בבית דין של מעלה, חזרתי למטה, והנשמה שלי אומרת לי 'ידידי אתה שרץ', זהו. הכל לא שווה כלום, הכל שקר, הכל לא נכון(!).

סיפור אחר 'המשפט', הוא על אדם שהולך לבית משפט, מראים לו ספסל ואומרים לו כאן מחכים לבית המשפט עד שהם יתפנו. והוא יושב שם בכניסה, יושב ויושב והוא כבר מזדקן שם והוא גם מת שם. כי הכל אטום, הכל לא נפתח. לפעמים זו התחושה של אדם שמתפלל והכל אטום. לא רק שהוא שרץ, אלא שגם הכל אטום.

הקבצן

עכשיו אני מגע לסיפור של גלילי שחר, זה לא סיפור חסידי ממש, לא כתב אותו הבעש"ט ולא ר' לוי יצחק מברדיצ'ב, גם לא ר' נחמן ולא אחד מאדמו"רי חב"ד, כתב אותו יהודי חוזר בתשובה. אבל בכל זאת זה סיפור חסידי, של חוזר בתשובה, שהוא ידען גדול. יש עוד דמויות כאלו, כמו גרשום שלום, הוא היה מוכשר ברמה שאתם לא יכולים לתאר לעצמכם, וכמו רוזנצוויג. רוזנצוויג היה מוכשר, הוא רצה להתנצר, ובמקרה ביום כיפור הוא שמע תפילה של חסידים וזה שינה לו את הכל. יש ספר שהוא כתב בעצמו, 'כוכב הגאולה', ויש לו תרגומים רבים מערבית, שירת ריה"ל, וחלקים מהכוזרי, היה אכפת לו מאוד לשמור על האותנטיות של השירה. והוא טען שעד אליו התרגומים לא היו מדויקים,

ובתרגום שלו הוא ממש דקדק. זו חבורה שלמה, של חוזרים בתשובה שמרגישים את הנקודה שמי שבא מרחוק מרגיש שיש בו משהו שאין לחסידים המקוריים. גם האדם שאנחנו מדברים עליו כרגע, קשור לחבורה הזו, והוא מספר סיפור חסידי. הוא מרגיש שהוא מייצג את הספרות החסידית.

בכפר חסידי, כך מספרים, ישבו היהודים ערב אחד, לאחר צאת השבת, בפונדק עלוב. כולם היו תושבי המקום, חוץ מאחד שאיש לא הכירו, איש עלוב, מרופט כולו, שהשתופף מאחור באפלולית של קרן זוית. והשיחות התגלגלו להם כה וכה, ואז הרהיב אחד מהם עוז בנפשו ושאל מה היה כל אחד מבקש לעצמו, אילו עמדה לרשותו משאלה אחת ותו לא. האחד רצה זהב, השני – חתן לביתו, השלישי – שולחן נגרים חדש, וכך עברה השיחה מאיש לאיש. לאחר שאמר איש איש את דברו, נותר עוד הקבצן בפינה האפלולית. בעל כוחו ובהיסוסו נענה לשואלים:

ולוואי ואהיה מלך אדיר המושל בארץ רחבת ידיים, ואשכב בלילה ואישן בארמוני ומן הגבול יפרוץ האויב ובטרם יפציע השחר יחדרו הפרשים אל טירתו, ולא תהיה שום התנגדות, ואני, מוחרד משנתי, בלא שהות אף להתלבש, בכותונת לעורי, איאלץ לברוח, נרדף דרך הר וגיא וביער ובגבע ויום ולילה ללא מנוח, עד שאגיע לכאן אל הספסל ובפינתכם ואנצל. זאת אני שואל לעצמי.

נבוכים הביטו האחים זה בזה. "מה יצא לך מזה?" שאל האחד.

"כותונת", הייתה התשובה. (גלילי שחר, 'גופים ושמות', עמ' 93).

הסיפור הזה כלל לא מצחיק, הוא נורא ואיום. תחשבו מה האיש הזה אומר, הוא מלך, יש לו עושר, חכמה, מדע, יש לו הכל והוא מאושר. עד שבא האויב משמיד את הכל ונשארת לו כותונת. זה מה שהוא רוצה, כותונת. תבינו מה זה אומר, זה אומר שהוא בז לכל, שום דבר לא מעניין אותו. שהוא רוצה שלא יישאר לו כלום, רק לשבת עם החבורה הזו, להיות קבצן, להיות אדם של שוליים, זה מה שהוא רוצה. למה? מכיוון שהכל הוא זבל, הכל חסר משמעות, חסר ערך. זה נורא ואיום, מכיוון שזו בעצם הזעקה הגדולה של אדם אמיתי, של אדם עמוק – שהכל כאן זבל, הכל שקר. זה מאוד דומה לסיפור של השרץ. גם השרץ היה עשיר, עורך דין, רואה חשבון, הכל. הוא היה מלך. ובסוף הוא יודע שהוא שרץ, הוא יודע שהוא כלום. זה גם מה שהוא רוצה לדעת, על זה

הוא מתפלל – לדעת שהוא כלום, שכל מה שהיה לו איננו אמיתי, שהכל אחיזת עניים. זו המדרגה שאליה הוא חותר. אומר את זה אדם שלכאורה חי בפסגת התרבות האנושית.

התובנות האלו לא באו סתם, הם המסקנה של מה שרואים במציאות: העמים הכי מתוקנים ומבריקים שיכלו להיות, יצאו למלחמה, לא על ערכים ולא על אידיאלים, אלא על שטויות. ומיליוני בני אדם נהרגים. אז יושבת החבורה הזו ואומרת לעצמה שאם אנחנו נמשיך להשתמש בחכמות האלו, במה שיש כאן, גם אנחנו נגיע למצב שבעצם נרצח בני אדם.

יש עוד ספר שמתאר את המחאה הזו – 'מסעות גוליבר'. זהו ספר ארוך על איש שהיה ספן והסתובב בכל העולם. החלק המוכר בסיפור הוא, כשהוא מגיע למקום בו כולם גמדים והוא ענק. אבל אחר כך הוא מגיע למקום בו כולם ענקים והוא גמד. בסוף הוא מגיע למקום שהסוסים הם המהודרים ובני האדם הם חיות. עד כדי כך שהוא מתחנן ומבקש מאיזה סוס שיכניס אותו אליו הביתה, הסוס נורא התלבט, ובגלל שהוא ראה שגוליבר מדבר הוא הכניס אותו. אבל כשאישתו הסוסה רואה את גוליבר היא כל כך נגעלת, שבסוף הוא מצליח לסדר לו מקום באורווה ושם הוא מתארח. מידי פעם הסוס בא לדבר איתו וגוליבר מספר לו איך מתנהגים באנגליה ועל תרבות ועוד. כל פעם הסוס מאוד מהתפלא, איך בני האדם מתנהגים?! בסוף כשגוליבר חוזר לאנגליה הוא משחרר את הסוסים שלו, בגלל שהוא הבין שהם בני אדם, ובני האדם הם חיות. זה ספר בקורת מופלא, שמצליח לתאר את הבעיות למרות שהוא נכתב עוד לפני מלחמת עולם הראשונה.